Nicolae CORLĂTEANU
Chişinău

REPERE DIN ISTORIA FILOLOGIEI ROMÂNE INTERBELICE

1. Ţinînd cont de faptul că diferiţi autori atribuie adeseori unora şi aceloraşi termeni diferite semnificaţii, voi începe expunerea cu precizarea cîtorva termeni lingvistici.

În greaca veche cuvîntul *gramma* însemna "literă", iar construcţia *grammatike tehne* semnifica "arta de a citi şi a scrie literele". Latinii, împrumutînd termenul *grammatica*, i-au creat derivate şi i-au lărgit sensul. În perioada clasică, la Cicero, în forma greceacă *grammatice, grammatices* şi în cea latinizată *grammatica, grammaticae,* i se atribuia sensul "ştiinţa gramaticii"; iar *grammaticus* era "dascăl de literatură, erudit, filolog, critic". Horaţiu, folosind forma de plural, îi acorda sens colectiv, uneori însoţit şi de o nuanţă ironică sarcastică, precum în exemplul *non ego grammaticas ambire tribus dignor* "eu nu vreau să fac curte clicilor de grămătici". Cît priveşte gramatica, ea includea la Cicero, de fapt, tot ce se referea la teoria şi practica de cunoaştere a tuturor mijloacelor de vorbire, de exprimare a gîndurilor şi sentimentelor. Cu timpul termenul dat cu semnificaţie largă a fost mereu disecat, apărînd termeni pentru a desemna ramificarea ştiinţelor, cu semnificaţie mai precisă. Chiar la Cicero este prezent şi termenul *philologia* (grec. *philein* "a iubi" + *logos* "limbă, ştiinţă") cu sensul "pasiunea pentru cercetări în genere" (literare, filozofice, ştiinţifice). Seneca îi acorda termenului dat un sens restrictiv — "explicare a operei autorilor de seamă".

În evul mediu şi mai tîrziu, cînd se vorbea despre filologia clasică, se avea în vedere tot un sens larg, incluzîndu-se studierea întregii vieţi sociale şi intelectuale a grecilor şi romanilor, precum şi a altor popoare (I, p. 14-15). În perioada secolului al XIX-lea filologia şi-a restrîns semnificaţia la studierea ştiinţifică a limbii şi literaturii poporului respectiv. O. Densusianu considera filologia drept bază "a oricărui studiu din istoria limbii şi literaturii unui popor" (I, p. 17). În acelaşi timp el separa lingvistica de istoria literaturii (I,passim). Al. Philippide includea filologia în întregime în istorie: "Acea parte a istoriei care are ca obiect de expunere viaţa omenească în toate manifestările sale se numeşte Filologie. Filologia cuprinde dar istoria vieţii publice (Istoria politică, aşa-numita de obicei Istorie), private (Istoria socială), artistice (Istoria artelor) şi intelectuală (Istoria literară) a omului" (2, p. 7).

În zilele noastre termenul *filologie* s-a stabilit cu sensul de ştiinţă care studiază limba manuscriselor şi tipăriturilor vechi pentru a se putea înţelege exact anumite texte, precum şi căile lor de transmisiune (DEX,s.v.).

Pentru studierea limbilor vii ca expresie a gîndirii omeneşti şi ca principal mijloc de comunicare între oameni, a fost pus în circulaţie în 1833 termenul (în formă franceză) *linguistique* de către scriitorul, membru al Academiei Franceze, Charles Nodier (1780-1844).

BDD-A27150 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:12 UTC)

Termenul linguiste este atestat încă în secolul al XVII-lea (3,s.v.).

În limba română acest termen e atestat sub diferite forme: la A. Russo, T. Maiorescu, M. Eminescu, B.P. Hasdeu — *limbist, limbistic, limbistică*; la A. Scriban — *linghist, linghistic, linghistică;* la I.A. Candrea — *linguist, linguistic, linguistică*, în Dicționarul limbii române (al Academiei), 1944 - *linguist linguistic, linguistică*, dar se admite și *lingvistică*. Această ultimă formă a termenului se află în prezent în circulație generală în limba noastră, denumind studiul contemporan, istoric și comparativ al limbilor vii*.

DEX — dă ca normă forma *lingvistică*, dar admite și varianta *linguistică*.

DOOM și DOEOM nu mai pomenesc alte forme de ortografiere decît: *lingvist, lingvistic, lingvistică*.

2. În **Arta poetică (Ars poetica**, 78) bătrînul poet latin clasic Horațiu a emis dictonul: *grammatici certant* "gramaticii se ceartă", adică discută, uneori foarte aprins. Aceasta-i treaba lor, dar în același timp înseamnă că ei (ca și, de altfel, alți participanți la discuții) rareori se pun de acord în chestiuni litigioase. De aceea poate una din caracteristicile științei despre limbă este că reprezentanții ei lucrau și continuă să lucreze în mod izolat, formîndu-și concepții proprii, care cu greu se pot pune în concordanță cu alți specialiști din același domeniu. Al. Philippide, de ex., a lucrat mulți ani la opera sa fundamentală **Originea românilor** singur, fără nici un colaborator. Alcătuind prestigiosul său **Dicționar român-german**, Heimann (Hariton) Tiktin n-a recurs la ajutorul nimănui. Și nu e vorba de exemple singulare. Probabil și acesta a fost un motiv că întrunirile filologilor în general,** și ale celor români în special, au avut loc relativ tîrziu în istoria acestei discipline vechi cît însăși omenirea.

3. Deși O. Densusianu, cu firea lui timidă și solitară, era considerat de contemporanii săi ca un cărturar retras în împărăția de gînduri a cuvîntului omenesc, totuși și el a simțit la un moment dat necesitatea de a se aduna împreună cu colegii săi pentru a discuta în comun problemele stringente ale științei despre limbă. Iată de ce anume el, O. Densusianu, a luat inițiativa de a convoca primul Congres al Filologilor Români, fiind susținut de profesorii universitari bucureșteni (M. Dragomirescu, N. Cartojan, Charles Drouhet ș.a.), clujeni (S. Pușcariu, N. Drăganu, Th. Capidan ș.a.), cernăuțeni (Al. Procopovici). Ieșenii lipseau. La congres participau numai filologii universitari (profesori, conferențiari, asistenți). Nu s-a apelat la o întreagă armată de profesori secundari. (Au fost prezenți doar G. Adamescu și G. Popa-Liseanu, care erau membri corespondenți ai Academiei). Profesorilor de limba română și latină de la licee li s-a refuzat participarea la primul Congres al Filologilor (10,367). Nu mai vorbim de lipsa învățătorilor de la școlile primare, care ar fi putut lua parte activă la

* I. Iordan, **Lingvistică, filologie, istorie literară**, în "Orpheus" II, 1926, nr. 4, p. 193-212.

** Premier Congres international de linguistes a la Haye (Binnenhof) du 10-15 avril 1928, Nimegue, 1928. Programme du premier Congres international de linguistes a la Haye (Binnenhof) du 10-15 avril 1928 Nimegue, 1928. Cf.O. Densusianu, L'evolution semantique de quelques termes pastoraux. Extrait des Actes du I-er Congres des linguistes, Leyden, 1929. Despre lucrările acestui congres a scris în "Grai și suflet", IV, pag. 393-396, O. Densusianu. La cel de al IV-lea Congres Internațional de Lingvistică, de la Copenhada, deși a fost invitat de Viggo Brondal, totuși O. Densusianu n-a participat.

BDD-A27150 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:12 UTC)

examinarea unor anumite chestiuni abordate în cadrul congresului filologilor (chestiuni de predare a limbii şi literaturii în şcoli, probleme de ortografie etc.).

4.0. Primul Congres al Filologilor Români a avut loc între 13-15 aprilie 1925 la Universitatea din Bucureşti şi a urmărit două scopuri principale:

a) Fixarea anumitor "directive de activitate comună în materie de filologie" în sensul larg acceptat în general în acea perioadă;

b) Discutarea unor probleme "privitoare la învăţămîntul limbilor moderne şi clasice", căutîndu-se în acest mod stabilirea unor concordanţe între aceste studii şi cerinţele culturii generale şi ale celor speciale româneşti (4).

Inaugurînd lucrările congresului, O. Densusianu, conducătorul catedrei de filologie romanică cu specială privire asupra limbii române de la Universitatea din Bucureşti, a dat glas entuziasmului şi idealismului ce-i însufleţea pe filologii acelei generaţii, care prin munca lor sîrguincioasă privind studierea profundă a limbii şi literaturii române în plan sincronic şi diacronic au jucat un rol de frunte în renaşterea naţională, pecetluind pentru vecie latinitatea poporului român şi a limbii sale. De la studiile însufleţitoare ale şcolii latiniste, dar pline de "prea multe exagerări, prea mult latinism şi prea multă revoltă" (I, p. 172), cum spunea O. Densusianu, s-a ajuns în primele decenii ale secolului al XX-lea, în perioada de după primul război mondial, la interpretări tot mai realiste. De altfel, ideea aceasta a fost exprimată şi de alţii; d. ex., de Gr. Nandriş la 18 ianuarie 1927 la deschiderea cursurilor sale de slavistică la Universitatea din Cernăuţi: "Studiile lingvistice au ieşit din faza romantismului sentimental şi din finalismul tendenţios şi au alte griji şi scopuri" (5,604).

În privinţa limbilor clasice şi moderne, O. Densusianu îşi exprimă la congres convingerea că "... nici modernism fără clasicism, nici clasicism fără modernism. Trăim în viaţa de toate zilele din amintiri şi înnoiri; cu atît mai mult cultura, care este exprimarea a tot ce e mai adînc şi înviorător în suflete, trebuie să armonizeze tradiţia şi aspiraţiile nouă" (4, p. 14). În acest context O. Densusianu considera că limba latină trebuie studiată în primul rînd, pentru că ea contribuie la o cunoaştere aprofundată a limbii materne. Nu poate fi vorba însă de un caracter unilateral. Se cere a cerceta adînc şi limba noastră populară, care e de o rară bogăţie, "neîntrecută în idiotisme de nici o altă limbă". Anume această limbă concretă, maternă, veşnic împrospătată trebuie pusă la baza studiilor filologice.

Participînd la discuţia generală din cadrul congresului, S. Puşcariu a evidenţiat necesitatea creării Atlasului lingvistic român, la care să colaboreze toate cele patru universităţi. T. Papahagi a opinat pentru alcătuirea unui album etnografic şi a unui atlas folcloric (7, p. 1200).

4.1. Au urmat apoi mai multe comunicări.

Gh. Adamescu s-a pronunţat în privinţa unificării terminologiei gramaticale, iar I. Bianu a vorbit despre uniformizarea transcrierii textelor vechi slave, cînd încă nu era stabilit sistemul de transcriere universală.

V. Bogrea a prezentat comunicarea "Glose româneşti în patronimicele armeneşti din Ardeal" (8, p. 332-353), adăugînd şi unele nume româneşti care circulă în onomastica din Vechiul Regat. Cu lux de amănunte a pus V. Bogrea problema raporturilor dintre numele proprii şi cele comune. Autorul comunicării emite o serie de ipoteze că "ştiinţa prin ele merge

BDD-A27150 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:12 UTC)

înainte". Astfel, el era de părere că substantivul *gîde* "călău" presupune un nume propriu de călău țigan - Gîdea. În asemenea mod "se coboară numele proprii din turnul de fildeș al izolării lor și se confundă în marea masă a numelor comune mai adesea decît ne închipuim noi" (8, p. 334). Procesul invers este și mai frecvent în limba noastră, pentru că aproape nu există nume propriu care să nu se bazeze pe un nume comun. De aici - spunea V. Bogrea - reiese importanța onomasticii ca izvor de dezvoltare a limbii. Foarte interesant îi apare lui V. Bogrea "zîmbetul trist al gloselor românești de pe fețele străine îmbrăcate în straiele unei ortografii străine", avînd și un fonetism care nu e al nostru. Citează el exemple ca: *dajbukat* "dă-i bucate", *taebukat, tajebukat* "taie bucate", *dsokebin* "joacă bine", *fridseborz* "frige borș" ș.a. (8, p. 336). V. Bogrea relevă rolul pe care-l joacă numele de botez armenești (*Keork, Kivork-Gheorghe, Nikula, Kula-Niculai, Niculea, Culea* etc.). El notează și românismele din graiul armenilor ardeleni (8, p. 341, 342). La congres O. Densusianu a prezentat două comunicări: a) *Substratul real al unor cuvinte latine* (4, p. 89 sqq.) și b) *Vorbirea populară din puncte nouă de vedere* (I, p. 413-420). În prima comunicare se ocupa de semantismul unor cuvinte din viața păstorească. Era vorba despre verbul *palor* "a rătăci, a se risipi, a se împrăștia", legat la origine de păstorit. Cuvîntul dat a fost atestat în arom. *luară padea* "se împrăștiară", direct legat de lat. *palor*. Din contopirea acestui verb cu adverbul lat. *palam* "pe față, sub ochii tuturor" O. Densusianu credea că a derivat *palatium* "loc de pășunat" (germ. Bergplateau). Soarta cuvîntului *palatium* autorul o considera ca un "simbol al înălțării romane de la așezările rustice, de păstori, ale primilor romani pînă la splendorile, răsărite mai tîrziu din aceleași locuri" (7, p. 1203), adică Palatium, colina palatină, palatul cezarilor, după ce August și-a fixat reședința pe Palatin.

O. Densusianu considera că aurul limbii românești a fost scos pentru prima dată de geniul popular. De aceea în a doua comunicare el milita pentru un studiu profund și multilateral, privind această vorbire ca un tot organic. Pe autor îl interesau acele complexități de asocieri speciale care pot oglindi "substratul sufletesc integral" al poporului. Autorul era preocupat de modurile speciale de redare a impresiilor de către țăranul român. Povestirea țăranului e vioaie, sprintenă, concentrată atunci cînd istorisește o situație simplă, un incident. Cînd e vorba de situații mai complicate, țăranul se luptă cu mari greutăți: fraza lui devine greoaie, tărăgănată, stîngace și monotonă. Pentru a lega firul povestirii, el recurge mereu la conjuncția copulativă *și*. În prim-plan pune obiectul, și nu acțiunea ("capu i-a tăiat"), pentru că obiectul i se pare mai concret, pe cînd acțiunea e mai abstractă. Vorbirea țăranului se caracterizează prin repetarea aceluiași cuvînt, pentru a exprima o acțiune prelungită. Se întrebuințează deseori onomatopeele, diminutivele. În încheiere O. Densusianu considera necesară o analiză psiholigvistică, pentru relevarea substratului real al exprimării creatoare din limba populară (I, 417). După părerea lui O. Densusianu - ca și cea a colegului său de studii de la Iași G. Ibrăileanu - se impunea necesitatea unei anumite geografii a stilurilor, privită prin prisma moldovenismului și muntenismului ca două entități distincte în limba și literatura română (9, p. 251).

BDD-A27150 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:12 UTC)

În cadrul comunicărilor s-a inclus şi Iosif Popovici cu tema "Fonetica experimentală şi aplicarea ei la studiul limbii". Făcînd un excurs istoric, autorul arăta că deşi fonetica în genere are o vechime de 350 de ani, totuşi în cadrul filologiei ea rămîne pînă astăzi în rolul de cenuşotcă (cenuşăreasă). I.Popovici milita pentru ridicarea foneticii la rangul celorlalte discipline lingvistice, pentru a putea elabora studii profunde de dialectologie, filologie propriu-zisă şi gramatică. Crearea unor catedre de fonetică şi laboratoare de fonetică experimentală ar contribui la cunoaşterea mai adîncă a limbii materne şi la o însuşire calificată a limbilor străine (7, p. 1203).

4.2. În vederea pregătirii congreselor următoare, au fost create cinci comisii (9, p. 55-56):

a) Comisia pentru ortografia română (Gh. Adamescu, I. Bianu, O. Densusianu, Al. Procopovici, S. Puşcariu);

b) Comisia Atlasului lingvistic (I.A. Candrea, Th. Capidan, Christea Geagea, C. Giuglea, T. Papahagi, Al. Procopovici);

c) Comisia pentru textele chirilice (I. Bianu, N. Drăganu);

d) Comisia studiilor clasice (V. Bogrea, D. Burileanu, D. Evolceanu, D. Marmeliuc, G. Popa-Liseanu, I. Valaori);

e) Comisia pentru terminlogia gramaticală (Gh. Adamescu, V. Bogrea, O. Densusianu, L. Morariu).

În general vorbind, Congresul I al Filologilor Români a fost dominat de personalitatea ştiinţifică şi organizatorică a lui Ovid Densusianu.

5.0. Exact peste un an de zile, în aprilie (23, 24, 25) 1926, a avut loc la Cluj cel de-al II-lea Congres al Filologilor Români, la care au participat 24 de membri. Ca oaspete de onoare, la lucrările congresului a luat parte şi cunoscutul lingvist francez Antoine Meillet.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de S. Puşcariu, iar O. Densusianu, ca fost preşedinte al Congresului I, a propus ca acest congres să fie prezidat de S. Puşcariu. Ca vicepreşedinţi au fost aleşi O. Densusianu, Iosif Popovici, Alexe Procopovici, iar ca secretar - T. Papahagi (10, p. 352-362).

În cuvîntul introductiv S. Puşcariu a scos în evidenţă problemele ce vor fi puse şi rezolvate, avîndu-se în vedere cele trasate la primul congres şi care au fost date în competenţa celor cinci comisii. Cît priveşte comisia studiilor clasice, S. Puşcariu opina: "Va fi bine ca filologii clasici să-şi alcătuiască ei înşişi o programă analitică cu sacrificarea amănuntelor, pentru ca elevul, pînă la absolvirea liceului, să poată agonisi în mai puţine ore săptămînale cunoştinţe mai sumare, dar totuşi esenţiale de limbă şi să se aleagă cu o imagine mai puţin dezvoltată, dar limpede şi sintetică a culturii greco-latine" (10, p. 354). Sarcina comisiei de unificare a terminologiei gramaticale româneşti era de a impune prin diverse broşuri şi articole termeni gramaticali recomandaţi, însoţiţi de scurte definiţii.

Deosebit de complicate erau problemele ce se puneau în faţa comisiei atlasului lingvistic, care era chemată a efectua lucrările de pregătire ce priveau nu numai stabilirea principiilor teoretice şi culegerea practică a materialelor pentru atlas, ci şi - mai ales - adunarea de fonduri în vederea publicării lor. Reforma ortografică din 1904 a Academiei Române a lăsat o serie întreagă de chestiuni nerezolvate. Ortografia, fiind o haină convenţională de redare a limbii în

BDD-A27150 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:12 UTC)

scris, trebuie să fie simplă şi practică. Principiul fonetic ("scrie cum vorbeşti") nu se poate aplica în toată exactitatea lui, pentru că va trebui să se ţină cont şi de tradiţie, şi de simţul gramatical înnăscut al fiecărui vorbitor. S-a decis că hotărîrile Congresului Filologilor în privinţa ortografiei vor fi comunicate Academiei, iar aceasta le va prezenta Ministerului Instrucţiunii Publice, ca el să le decreteze oficial. Ca material didactic, va trebui prevăzută alcătuirea unui îndreptar ortografic. În privinţa transcrierii textelor chirilice S. Puşcariu considera că e mai bine "să nu transcriem deloc, ci să le reproducem sau în fototipie, sau, cînd e vorba de manuscrise greu de citit, în transcriere chirilică".

S. Puşcariu îşi dădea bine seama că cele două congrese ale filologilor nu constituiau nişte congrese propriu-zise. De aceea el era de părere că "pentru organizarea muncii în viitor, ar fi util să se alcătuiască o comisiune cu caracter permanent, care să se ocupe de chestiuni de organizare şi de o practică îndrumare a congreselor viitoare, ce ar putea deveni nişte adunări generale ale unei Societăţi a filologilor români" (10, p. 355).

5.1. În cadrul congresului au prezentat comunicări:

— O. Densusianu, **Actualizări în problemele de filologie**;

— V. Bogrea, **Emendarea duor lecturi de texte latine şi eline**;

— I.Siadbei, **Fragmentul Leviticului de la Belgrad** (10, p. 276);

— T.Papahagi, **Dispariţii şi suprapuneri lexicale** (19, p. 82-100).

5.2. Au fost audiate rapoartele celor cinci comisii alese la congresul precedent.

O.Densusianu, în calitate de raportor al primei comisii (pentru ortografie), a citit cîteva observaţii introductive, precum şi toate propunerile ce au fost prezentate comisiei.

Th. Capidan a prezentat raportul comisiei Atlasului lingvistic. El a opinat în sensul accelerării lucrărilor pentru că particularităţile dialectale sînt pe cale de dispariţie sub presiunea unificatoare a limbii literare. Se propunea ca anchetele să fie realizate de doi anchetatori (unul pentru dacoromână şi altul pentru dialectele transdanubiene). O. Densusianu era pentru participarea celor patru universităţi la atlas, fiecare în parcela ei, folosindu-se şi arhivele. S. Puşcariu s-a pronunţat pentru un singur anchetator, ca să fie aceeaşi ureche pentru toate localităţile propuse spre anchetare. A. Meillet susţinea alături de atlas şi monografiile dialectale. Anchetele să fie bazate pe chestionare, iar acestea pe monografii.

N.Drăganu a propus ca transcrierea textelor chirilice să se facă prin fotografierea textelor şi reproducerea fonetică latină.

S. Puşcariu a propus apoi să fie constituită o comisie centrală organizatorică în locul celei de transcriere a textelor chirilice, care nu-şi mai avea rostul de a mai exista.

I. Valaori a raportat că comisia studiilor clasice n-a avut posibilitatea de a prezenta la acest congres raportul său, care va fi gata la cel următor.

Gh. Adamescu n-a putut prezenta raportul comisiei pentru terminologia gramaticală, pe care l-a promis pentru congresul următor. Gh. Bogdan-Duică considera că problema dată nu suferă tergiversări şi că se cere o terminologie românească, şi nu una făcută după note şi calapoade străine.

V.Bogrea a susţinut în scris propunerea de a actualiza studiile de toponomastică (10, p. 360-361). Ca urmare a acestei propuneri, a fost

BDD-A27150 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:12 UTC)

organizată o comisie pentru toponomastică, formată din V. Bogrea, I.A. Candrea, N. Drăganu, T. Iordănescu, Gr. Nandriș, T. Papahagi.

I.Popovici a reiterat propunerile despre dezvoltarea foneticii experimentale.

La acest congres A. Moillet a ținut o conferință publică despre starea contemporană a limbii franceze.

În final s-a hotărît ca viitorul congres, al treilea, să aibă loc la Cernăuți, iar președinte al lui a fost desemnat Alexe Procopovici.

În general cel de al II-lea Congres al Filologilor Români și-a desfășurat lucrările în mod evident sub dominarea concepțiilor științifice și organizatorice ale lui S. Pușcariu, susținut în special de clujeni și cernăuțeni.

Făcînd o dare de seamă asupra acestui congres, L. Morariu considera că el a pus la punct importante chestiuni de limbă, unele din ele cerînd o grabnică soluționare, ca aceea a reformei ortografice (21, p. 49-51, cf. 22, p. 207-209).

6.0. Al III-lea Congres al Filologilor (și ultimul în epoca interbelică) și-a desfășurat lucrările la Cernăuți între 20-22 mai 1927 cu modificări însemnate în ceea ce privește componența lui. N-au participat la congres o serie de bucureșteni (Al. Arbore, D.Burileanu, N.Cartojan, O.Densusianu, A. Lupu-Antonescu, Pericle și Tache Papahagi, I.Valaori) și clujeni (V.Bogrea, I.Mușlea, S.Pop, I.Popovici). În schimb, spre deosebire de primele congrese, au fost prezenți ieșenii (I.Bărbulescu, I.Iordan, Margareta Ștefănescu). S-au adăugat cernăuțenii (I. Bacinschi, E. Herzog, D.Marmeliuc), clujenii (Șt. Bezdechi, N.Georgescu-Tistu, T.Naum) și bucureștenii (N.Ionescu-Bujor, I.Rădulescu-Pogoneanu).

6.1. Programul de lucru a fost prezentat de Al. Procopovici, președinte, asistat de I. Bărbulescu, Gh.Adamescu, Th.Capidan - ca vicepreședinți, și Gr.Nandriș - secretar. Președintele a adus omagii lui O.Densusianu, organizatorul Congresului I al Filologilor Români, exprimîndu-și în același timp satisfacția pentru prezența filologilor ieșeni. Cuvinte de adîncă durere au fost exprimate în legătură cu dispariția din viață a lui Vasile Bogrea.

Deschizînd cea de a doua zi a congresului, Al. Procopovici a citit procesul-verbal al comisiei ortografice cu moțiunea respectivă (15), precum și procesul-verbal al comisiei centrale organizatorice, care considera că organizarea în societate a filologilor români se va putea înfăptui abia după congresul viitor, cînd se vor clasifica directivele generale ce vor fi puse la baza viitoarei societăți.

6.2. La congres au fost prezentate comunicările:

Th.Capidan, *Aoristul ca particularitate a limbilor balcanice*,

N. Georgescu-Tistu, *Organizarea bibliografiei filologice* (10, p. 369),

Gh.Adamescu, *În chestiunea bibliografiei*,

Șt.Bezdechi, O emendație la Herodot (IV, 94),

I.Bărbulescu, *Două curente literare în literatura veche româno-slavă și română*,

M.Ștefănescu, *Influența traducerii medio-bulgare a cronicii bizantine a lui Manasse asupra vechii literaturi româno-slave și române* (12),

D.Marmeliuc, *Învățămîntul limbilor clasice în România* (13, p.I),

I.Iordan, *Un fenomen fonetic românesc dialectal: ă neaccentuat* >**a** (10, p. 117-154),

BDD-A27150 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:12 UTC)

E. Herzog, *Despre fr. amour* (14, p. 115-118),

Gh. Nandriş, *Predarea limbii române în învăţămîntul secundar* (15, p. 598-608),

I. Rădulescu-Pogoneanu, *Cîteva observaţii despre limba şi ortografia noastră* (16).

6.3. La congres este de menţionat atenţia concentrată asupra studierii limbilor clasice.

S.Puşcariu cerea un curs pregătitor la latină în universităţi pentru cei ce vor studia româna.

I.Rădulescu-Pogoneanu se pronunţa pentru organizarea unui congres de limbi clasice.

I. Bărbulescu considera că trebuie ca înşişi profesorii de limbi clasice să contribuie la stabilirea unei atmosfere favorabile pentru studiile clasice discreditate.

Gh. Adamescu şi I. Ionescu-Bujor, inspector şcolar, propuneau nu numai obligativitatea de a învăţa în şcoli latina, ci şi greaca, prin propagarea studiilor greco-latine.

Raportul comisiei de terminologie gramaticală românească a fost prezentat de Gh. Adamescu.

6.4. La finele congresului I. Bărbulescu a rugat ca viitorul congres al filologilor să aibă loc la Iaşi peste doi ani (10, p. 366). Acest congres însă n-a mai fost convocat, aşa încît congresul cernăuţean - la care au participat şi mulţi profesori secundari, învăţători, studenţi - a fost ultimul în perioada interbelică.

Gh. Adamescu a publicat o dare de seamă favorabilă despre congresul filologilor români de la Cernăuţi (23, p. 381-385).

7.1. După un început destul de timid, cu anumite restricţii, chiar pentru profesorii secundari de limbă şi literatură română şi latină (10, p. 367), congresele filologilor şi-au desfăşurat apoi destul de activ lucrările (în trei ani - trei congrese), pentru a-şi sista activitatea nu numai pînă la sfîrşitul perioadei interbelice, ci, de fapt, 64 de ani - pînă în 1991.

Cauzele acestei întreruperi au fost multiple. Cred că, în primul rînd, s-a aplicat dictonul latin *grammatici certant*. O. Densusianu devenise un opozant constant al propunerilor făcute de şcoala lingvistică de la Cluj, ce se înfiripa şi-şi continua productiv activitatea, susţinută cu insistenţă de N. Iorga şi alţii. O.Densusianu, în privinţa ortografiei, susţinea că grafia *â* şi *î* trebuie să se contopească, el era pentru păstrarea lui *s* intervocalic (poesie etc.), pentru păstrarea lui *u* final în cuvinte ca ochiu, pentru a-l distinge de pluralul ochi, era pentru forma *sînt* etc. În genere, O.Densusianu ajunsese să nu mai fie ascultat de nimeni. Autoritatea lui S. Puşcariu a fost cauza principală a neparticipării lui O.Densusianu la lucrările academice în domeniul lingvisticii şi filologiei (9, p. 48). "În lupta cu Academia, el fu cel învins. Învins de foştii colegi, de prieteni, de savanţi egali cu sine" (9, p. 293-294). De la o vreme O. Densusianu renunţase să mai participe şi la şedinţele Academiei, ca şi colegul mai în vîrstă de la Iaşi Al. Philippide, care după primul război mondial n-a mai participat decît de cîteva ori la lucrările Academiei.

În al doilea rînd, împrejurările politice şi de altă natură nu erau favorabile în nici un chip pentru continuarea cercetărilor filologice în preajma şi în timpul celui de al doilea război mondial.

Iată de ce abia în 1991 (4-6 iulie) a avut loc la Timişoara cel de al IV-lea Congres al Filologilor Români sub egida Societăţii de Ştiinţe Filologice din România cu concursul Academiei Române şi al Academiei de Ştiinţe din Republica Moldova, al

BDD-A27150 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:12 UTC)

Ministerului Învățământului și Științei din România și al Universității din Timișoara. La acest înalt for au participat filologi români de pretutindeni (din România, Basarabia și Bucovina de Nord, din Banatul Sîrbesc, Franța, Germania, Olanda (18, p. 100-101).

7.1. Deși adunările filologilor români în perioada interbelică au fost nenumeroase, avînd loc într-un răstimp atît de scurt (trei ani), totuși ele au servit și continuă să servească și astăzi ca puncte de orientare, ca repere în activitatea științifică și practică a filologilor și lingviștilor pînă în zilele noastre, bineînțeles, urcînd treptele de evoluție a științei despre limbă nu numai în plan național, ci și internațional. În august 1967 a avut loc la București cel de al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor, iar peste un an, în 1968, cel de al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică.

Să menționăm aici doar cîteva din realizările fundamentale ale acestor repere.

a) *Atlasul lingvistic român*, apărut în trei volume (din cele zece planificate), autori fiind Sever Pop și Emil Petrovici, conducător Sextil Pușcariu. În 1958 și în anii următori, Em. Petrovici și elevii săi (I. Pătruț, P. Neiescu, B. Cazacu ș.a.) au inițiat și publicat un nou tip de atlas: **Atlasul lingvistic român pe regiuni** (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova și Bucovina, Transilvania, Crișana, Maramureșul și Banatul).

Între 1968-1973 la Chișinău a fost publicat **Atlasul lingvistic moldovenesc** în două volume, fiecare în cîte două părți. Sub un titlu revăzut, ca o continuare directă a A.L.R., în 1993, la Chișinău a apărut **Atlasul lingvistic român pe regiuni: Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria**. Autor V. Pavel. S-au inclus în acest atlas materiale dialectale și din diverse regiuni ale Ucrainei, Federației Ruse, Georgiei (regiunea Autonomă Abhază), Kazahstanului și Kîrgîstanului.

b) Între 1913-1944, sub redacția lui S. Pușcariu, au fost publicate tomul I, tomul II în două părți (pînă la cuvîntul *lojniță* ale **Dicționarului limbii române**, despre care unul din cei mai de seamă romaniști ai vremurilor noastre, W. Meyer-Lubke, considera că este "cel mai bun dintre dicționarele editate de o Academie în oricare din limbile romanice, o lucrare cu care redactorul, Academia și națiunea română au toate motivele de a se mîndri" (10, p. VI).

După război, începînd cu anul 1965, s-a continat publicarea D.L.R. în serie nouă (tomul VI — tomul XI), fiecare în mai multe părți. D.L.R. n-a fost însă dus la capăt.

c) Problemele ortografiei române au fost discutate la toate cele trei congrese interbelice (20). Ca urmare, regulile ortografice au fost aprobate de Academia Română în 1932 și decretate de Ministerul Instrucțiunii Publice. Pentru uzul învățămîntului de toate gradele S. Pușcariu și T. A. Naum au publicat în 1932 un **Îndreptar și vocabular ortografic**.

După război, în 1953, Academia Română a aprobat o nouă reformă ortografică (cu o modificare în 1965), confirmînd aplicarea principiului fonetic și ținînd cont de cel etimologic sau istoric-tradițional, așa cum se discutase la cele trei congrese filologice interbelice. Au fost publicate în consecință: **Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație** (ÎOOP) în 4 ediții (1960, 1965, 1971, 1987), precum și **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române** (DOOM), 1982, 1989, București (60.000 de cuvinte).

BDD-A27150 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:12 UTC)

Drept o angajare plenară în opera de traducere în viață a legilor și hotărîrilor adoptate în 1989-1990 de către Sovietul Suprem al Republicii Moldova, a fost publicat la Chișinău în 1991 **Dicționarul ortografic cu elemente de ortoepie și morfologie** (DOEOM) cu includerea unor cuvinte ce au răspîndire largă în Republica Moldova.

d) În afară de aceste trei mari categorii de lucrări fundamentale ale filologiei și lingvisticii românești, cele trei congrese filologice interbelice au inițiat cercetări sistematice și ample de onomastică și toponimie, de reeditare a textelor vechi, de organizare a bibliografiei noastre filologice, marea majoritate a cărora au și fost realizate.

Nu mai vorbim de includerea plenară a profesorilor universitari în procesul de predare a limbii și literaturii române și a filologiei clasice și moderne în învățămîntul secundar, în pregătirea manualelor pentru aceste școli.

7.2. E pe deplin firesc că orice înnoire, orice progres în știință, inclusiv în cea a limbii, se datorește muncii înaintașilor și este condiționată de aceasta. A o neglija înseamnă a-ți tăia craca de sub picioare, a-ți primejdui activitatea printr-o acțiune necugetată. Aceasta o înțelegeau bine filologii în trecut și-și dau seama cei care sînt în viață, care au ținut și țin cont în mod critic de principiile teoretice și succesele practice obținute în trecut.

Filologii și lingviștii români cu rădăcini adînci în secolul al XIX-lea: B. P. Hașdeu (1838-1908), Al.Philippide (1859-1933), O.Densusianu (1873-1938), I.Bărbulescu (1873-1945) ș. a., precum și cei "călări pe două veacuri": S.Pușcariu (1877-1948), V.Bogrea (1881-1926), Al.Procopovici (1884-1946), N.Drăganu (1884-1939) împreună cu maeștrii lor: G.Paris (1830-1903), H.Schuchardt (1842-1927), J.Gillieron (1854-1926), W.Meyer-Lubke (1861-1936), erau caracterizați de reprezentanții generațiilor care veneau după ei: I.Iordan (1888-1986), Al.Rosetti (1895-1990), Gr.Nandriș (1895-1968) ș. a., ca "pozitiviști", ca adepți fideli ai neogramaticilor (K.Brugmann (1849-1919), B.Delbruck (1842-1922), H.Paul (1846-1921), care considerau limba ca o activitate psihofiziologică individuală a omului, dominată de legi fonetice rigide, supuse principiului regularității absolute, iar analogia fiind considerată ca factor principal în crearea de forme noi. Studiile neogramaticilor se caracterizau prin atomistul lor, fără abordarea unor chestiuni privind caracterul de sistem al limbii.

Urmîndu-i pe neogramatici, S. Pușcariu, de ex., era convins că legile fonologice "nu sînt abstracțiuni sau invenții ale gramaticilor, ci sînt realități lingvistice, formule existente în mintea vorbitorului" (v. "Dacoromania", II, Cluj, 1922, p. 83).

Cu timpul, atît S. Pușcariu, cît și colegii lui de generație au trecut la o "revizuire a concepțiilor fundamentale lingvistice". Secolul al XX-lea, în special a doua jumătate a lui, se caracterizează printr-o îmbogățire a perspectivelor de a examina limba nu numai prin studii de suprafață, ci și printr-o analiză de profunzime, neglijîndu-se, poate, într-o oarecare măsură metodele prea dogmatice ale neogramaticilor, oferindu-se o largă libertate a fanteziei. "Orice gînd, orice simțire înălțătoare sînt un cîntec, un imn. Ascultați în fiecare zi fremătările sufletului nostru și vă veți minuna auzind glasurile tainice care se ridică din adîncuri, se topesc și se

BDD-A27150 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:12 UTC)

armonizează într-o simfonie ce pare coborîtă din cer. Cînd toate glasurile vor fi unul singur şi munca lor va fi dat fiorul extazului, atunci, numai atunci, chemaţi cuvintele să cuprindă frumuseţile răsărite în sufletul vostru" (O.Densusianu, apud 9, p. 209).

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE:

1. O. Densusianu, **Opere**, I, Bucureşti, 1968.

2. Al. Philippide, **Introducere în istoria limbei şi literaturei române**, Iaşi, 1888.

3. **Dictionnaire de la langue francaise de Emile Littre, editions universitaires**, Paris, 1958.

4. **I-îiul Congres al Filologilor Români,** 13, 14, 15 april 1925, Bucureşti, 1926.

5. Gh. Nandriş, **Unitatea lingvistică a popoarelor slave**, în "Codrul Cosminului", II (1925), Cernăuţi, 1927.

6. T. Papahagi, **Congresul Filologilor Români de la Universitatea din Bucureşti în zilele de 13, 14, 15 aprilie 1925**, în revista "Peninsula Balcanică", III.

7. I. Gherghel, **I-îiul Congres al Filologilor Români. 13, 14, 15 april 1925**, Bucureşti, 1926, recenzie în "Dacoromania", anul IV, 1924-1926, partea 2, Cluj, 1927.

8. V. Bogrea, **Pagini istorico-filologice**, Cluj, 1971.

9. Marin Bucur, **Ovid Densusianu**, Bucureşti, 1967.

10. "Revista filologică", nr. 1-2, Cernăuţi, 1927.

12. M. Ştefănescu, **Influenţa traducerii medio-bulgare a cronicii bizantine a lui Manasse asupra vechii literaturi româno-slave şi române**, în "Arhiva" XXXIV, nr. 3-4, Iaşi, 1927.

13. D. Marmeliuc, **Învăţămîntul limbilor clasice în România**, în "Orpheus", III, nr. 4, Bucureşti, 1928.

14. E. Herzog, **Despre fr. amour**, în "Zeitschift fur romanische Philologie", XLVII.

15. Gr. Nandriş, Al. Procopovici, **Predarea limbii române în învăţămîntul secundar**, în "Revista generală a învăţămîntului", XV, nr. 10, dec. 1927, Bucureşti.

16. I. Rădulescu-Pogoneanu, **Cîteva observaţii despre limba şi ortografia noastră**, în "Omagiu lui I. Bianu", Buc. 1927.

18. V. Pavel, **Congresul al IV-lea al Filologilor Români**, în "Revista de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 1, 1992.

19. Revista "Grai şi suflet", III, Bucureşti, 1927.

20. **Ortografia românească, propunerile congresului filologilor din România din sesiunile 1925, 1926, 1927**, Buc. 1927.

21. L. Morariu, **Un congres cultural**, în "Junimea literară", XV, Cernăuţi,

22. O. Boitoş, **Congresul filologilor români la Cluj**, în "Transilvania", LVII, Sibiu, 1927.

23. Gh. Adamescu, **Congresul filologilor de la Cernăuţi**, în "Revista generală a învăţămîntului", XV, Bucureşti, 1927.

BDD-A27150 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:12 UTC)